

TRISTAN VA IZOLDE ASARIDA TAQDIR O'YINI

Nurmatova Shahnoza

Farg'ona Davlat Universiteti

O'zbek tili yo'nalishi

1-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada biz Tristan va Izolde haqidagi o'rta asr romanlari tahlil qilinadi, ritserlik hayoti va ritserlik adabiyoti bilan bog'liqligi va Bereul, Thomas, Gottfried, Strassburg ijodi misolida yoritiladi hamda shunga o'xshash asarlarga solishtiriladi.

Kalit so'zlar: Tristan, Izolde, o'rta asr adabiyoti, ritsarlik romanlari, taqiqlangan muhabbat, sevgi ichimligi, fojia, Qirol Arthur afsonalari, romantik syujet, Yevropa adabiyoti, sadoqat, ritsarlik madaniyati.

O'rta asr Yevropa adabiyotida ritsarlik, sadoqat va muhabbat mavzulari alohida o'rin egallaydi. Ana shunday mashhur syujetlardan biri Tristan va Isolde haqidagi afsonadir. Ushbu hikoya o'rta asr romantik adabiyotining eng yorqin namunalaridan biri bo'lib, ko'plab shoir va yozuvchilar tomonidan qayta-qayta talqin qilingan. Tristan haqidagi ilk yozma manbalar XII asrga borib taqaladi. Fransuz shoiri Béroutl tomonidan yaratilgan "**Tristan**" asari ushbu afsonaning eng qadimgi variantlaridan hisoblanadi. Unda voqealar sarguzashtlarga boy, dramatik ruhda tasvirlangan. Tristan va Izolda o'rtasidagi sevgi jamiyat qoidalariga zid bo'lsa-da, kuchli hissiyotlar asosida rivojlanadi. Shu davrda yana bir muhim muallif Thomas of Britain bo'lib, u ham "Tristan" syujetini o'zicha talqin qilgan. Uning versiyasida qahramonlarning ichki kechinmalari, ruhiy iztiroblari va nozik his-tuyg'ulari chuqurroq yoritiladi. Bu esa asarni yanada nafis va badiiy jihatdan boy qiladi. XIII asrga kelib nemis shoiri Gottfried von Strassburg "Tristan va Izolda" asarini yaratadi. Ushbu roman o'rta asr nemis adabiyotining eng yuksak namunalaridan biri bo'lib, unda muhabbat falsafiy va estetik jihatdan tahlil qilinadi. Muallif sevgi tuyg'usini inson hayotining eng oliy qadriyati sifatida tasvirlaydi. Keyinchalik Tristan haqidagi hikoyalar Artur afsonalari bilan bog'lanib ketadi. Ayniqsa, "**Prozaik Tristan**" hamda Le Morte d'Arthur kabi asarlarda Tristan Qirol Artur saroyidagi ritsarlardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Bu davrda hikoya yanada kengayib, ritsarlik sarguzashtlari, janglar va sadoqat mavzulari bilan boyitiladi. Tristan va Izolda hikoyasining markazida taqiqlangan muhabbat g'oyasi yotadi. Afsonaga ko'ra, ular tasodifan sevgi ichimligini ichib qo'yishadi va bu ularni bir-biriga abadiy bog'lab qo'yadi. Biroq Izolda qirolga turmushga chiqishi kerak bo'lgani sababli, ularning sevgisi fojiali yakun topadi. Shu jihatdan bu syujet o'rta asr adabiyotida fojiviy muhabbat timsoli sifatida qaraladi. Tristan haqidagi o'rta asr romanlari nafaqat sevgi hikoyasi, balki o'sha davrning axloqiy qarashlari, ritsarlik madaniyati va insoniy tuyg'ularining murakkabligini aks ettiradi. Ushbu asarlar

keyingi davr adabiyoti va san'atiga ham katta ta'sir ko'rsatgan bo'lib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Voqealar rivoji asarda juda qizg'in tarzda bir-biriga ulanib ketadi. Asar Tristaning kelib chiqishi va yoshligi bilan boshlanadi. U aslzoda naslidan bo'lib, ammo erta yetim qoladi va boshqa saroyda tarbiya topadi. Yoshligidan u jasur, dono va iste'dodli ritsar sifatida shakllanadi. Keyinchalik u Qirol Arthur davriga yaqin muhitda yashovchi hukmdor — amakisi qirol Mark xizmatiga kiradi. Tristan qirolga sadoqat bilan xizmat qiladi va ko'plab janglarda o'z jasoratini namoyon etadi. Voqealarning asosiy burilish nuqtasi — Tristaning Irlandiyaga safar qilishi bilan boshlanadi. U yerda u go'zal malikani — Oltin sochli Izoldani uchratadi. Aslida Izolda qirol Mark uchun kelin bo'lishi kerak edi. Tristan esa uni olib kelish vazifasini bajaradi. Shu jarayonda ular tasodifan sevgi ichimligini ichib qo'yishadi. Bu ichimlik ularni bir-biriga cheksiz muhabbat bilan bog'lab qo'yadi. Shu lahzadan boshlab voqealar keskin dramatik tus oladi. Sevgi ichimligi sababli Tristan va Izolda o'z his-tuyg'ulariga qarshi tura olmaydi. Biroq ularning muhabbati jamiyat va axloq qoidalariga zid edi, chunki Izolda qirol Markning rafiqasiga aylanishi kerak edi. Shunga qaramay, ular yashirin ravishda uchrashishda davom etadilar. Bu esa saroyda shubha uyg'otadi va turli fitnalar, xiyonat gumonlari paydo bo'ladi. Tristan va Izolda bir necha bor fosh bo'lish arafasida qoladi, ammo har safar turli hiyla va omad tufayli qutulib ketadi. Ba'zi versiyalarda ular o'rmonlarga qochib, bir muddat jamiyatdan uzoqda yashaydi. Bu davr ularning muhabbatining eng samimiy, ammo eng og'ir sinovlarga boy bosqichi hisoblanadi. Vaqt o'tishi bilan Tristan va Izolda taqdir zarbalariga duch keladi. Tristan va Izolda o'ratsidagi sevgi qirolga oshkor bo'lgach, Qirol Mark tristanni boshqa shaharga surgun qiladi. Surgun qilingan Tristan yo'lda bir yigitni uchratadi va boshdan kechirgan voqealarni aytib beradi, u yigit shahzoda bo'lib Tristanni o'z yurtiga olib keatdi va saroyda unga ritsarlik unvonini berib oq bilak Izoldaga nikihlab qo'yadi, oq bilak Izolda juda chiroyli qiz bo'lsa ham Tristan u bilan baxtli bo'la olmaydi. Har safar uni yoniga kirganda sobiq sevgilisi oltin sochli Izolda yodiga tushaveradi, garchi Tristan va Izolda bir – birlaridan uzoqda bo'lsa ham sof sevgilari yanada kuchayib boraveradi. Asarning eng fojiviy qismi Tristaning yaralanishi bilan boshlanadi. U og'ir jarohat oladi va faqat Izolda uni davolay olishi mumkinligi ma'lum bo'ladi. Shunda u Izoldani chaqirtiradi. Kelishuvga ko'ra, agar kema oq yelkan bilan kelsa — Izolda kelmoqda, qora yelkan bo'lsa — kelmayapti degan ma'noni bildiradi. Ammo fojiviy tasodif tufayli Tristan noto'g'ri xabarni eshitadi va umidsizlikdan vafot etadi, chunki oq bilak Izoldaning rashki tufayli aytgan yolg'oni tufayli shunday fojia ro'y beradi. Ya'ni Tristanga oq yelkanli kema emas balki qora yelkanli kema kelayotganini aytdadi va umidsizlikka tushgan Tristan vafot etadi. Izolda yetib kelganida esa juda kech bo'ladi. U sevgan insonining o'limidan chuqur qayg'uga botadi va ko'p o'tmay o'zi ham vafot etadi. Shu tariqa hikoya fojiviy yakun topadi.

Ba'zi talqinlarda ularning qabrlari ustida bir-biriga tutashib o'suvchi daraxtlar muhabbatning abadiyligini ramziy tarzda ifodalaydi. Tristan haqidagi romanlarning yana bir muhim jihati — ularning turli mualliflar tomonidan qayta ishlanganligidir. Masalan, Bérul

asarida voqealar ko‘proq sarguzasht va tashqi hodisalarga urg‘u beradi. Thomas of Britain esa ichki kechinmalarni chuqurroq yoritadi. Gottfried von Strassburg esa muhabbatni falsafiy darajada talqin qiladi. Umuman olganda, Tristan va Izolda haqidagi romanlarda voqealar rivoji oddiy sevgi hikoyasidan ancha murakkab bo‘lib, unda insoniy burch, jamiyat talablari va shaxsiy his-tuyg‘ular o‘rtasidagi keskin ziddiyat tasvirlanadi. Shu sababli bu asarlar o‘rta asr adabiyotining eng chuqur va ta’sirchan namunalari biri sifatida qadrlanadi. Tristan va Izolda sevgi hikoyasining voqealar rivoji bosqichma-bosqich kuchayib boruvchi dramatik tuzilishga ega. U sevgi, sadoqat, xiyonat va fojia kabi universal mavzularni o‘z ichiga olgan bo‘lib, bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Tristan va Isolde haqidagi o‘rta asr romanlari jahon adabiyotida “fojiviy muhabbat” mavzusining eng qadimgi va ta’sirchan namunalari biri hisoblanadi. Ushbu syujet keyingi davr adabiyotiga kuchli ta’sir ko‘rsatgan bo‘lib, ko‘plab mashhur asarlar bilan mazmunan yaqinlik kasb etadi. Bu asarni Romeo and Juliet tragediyasi bilan qiyoslash mumkin. William Shakespeare tomonidan yaratilgan ushbu asarda ham ikki yosh o‘rtasidagi sevgi jamiyat va tashqi to‘siqlar sabab fojiaga olib keladi. Har ikkala asarda ham sevgi ijtimoiy me’yorlarga zid bo‘lib, yashirin uchrashuvlar, qarindoshlar yoki hokimiyat bosimi muhim rol o‘ynaydi. Biroq “Romeo va Juletta”da ziddiyat asosan oilalar o‘rtasidagi adovat bilan bog‘liq bo‘lsa, Tristan hikoyasida asosiy muammo — sadoqat va burch (Izoldaning qiroлга turmushga chiqishi) hisoblanadi. Yana bir o‘xshash jihatni Layla and Majnun dostoni bilan ko‘rish mumkin. Sharq adabiyotining bu mashhur asarida ham sevishganlar jamiyat tomonidan ajratiladi va ularning muhabbati fojiviy yakun topadi. Nizomiddin Ganjaviy va Alisher Navoiy hamda shunga o‘xshash mumtoz adabiyot sohiblari tomonidan yaratilgan ushbu asarda muhabbat ruhiy va ilohiy darajaga ko‘tariladi. Tristan hikoyasida esa sevgi ichimligi orqali yuzaga kelgan majburiy tuyg‘u mavjud bo‘lsa, “Layli va Majnun”da muhabbat tabiiy va ichki ehtiros sifatida talqin qilinadi. Bundan tashqari, Lev Tolstoyning “Anna Karina asari bilan o‘xshashlik jihatlari bor desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Anna va Vronskiy o‘rtasidagi muhabbat ongli tanlovga asoslangan. Ular jamiyat qoidalariga zid ravishda bir-birini sevadi. Natija ham fojiviy: Anna o‘z sevgisi tufayli jamiyatdan ajraladi va o‘z hayotiga nuqta qo‘yadi. Sevgi tasodifan yuzaga keladi — ular sevgi ichimligini ichib qo‘yadi. Bu muhabbat irodadan tashqarida, taqdir tomonidan belgilangan. Natijada ular doimiy ichki azob va yashirin uchrashuvlar bilan yashaydi, oxir-oqibat fojiviy yakun topadi. Har ikkala asarda ham muhabbat jamiyat qoidalariga zid, lekin Tristan hikoyasida muhabbat tashqi kuch — ichimlik orqali yuzaga keladi, Anna Kareninada esa bu insonning ongli qarori natijasidir. Shu sababli Tristan hikoyasidagi fojiya “taqdiriy”, Anna hikoyasidagi fojiya esa “ijtimoiy va shaxsiy qarorlar natijasida” yuzaga keladi. Tristan hikoyasida ziddiyat ichki va tashqi (ichimlik + burch) kombinatsiyasi bilan yuzaga keladi, Anna hikoyasida esa ziddiyat asosan tashqi (ijtimoiy me’yorlar va ayolning o‘rni) bilan bog‘liq.

Tristan va Izolda — **taqdiriy, afsonaviy muhabbat**, sarguzasht va ritsarlik burchi bilan uyg‘unlashgan.

Anna Karenina — **ijtimoiy va psixologik realizm**, ongli tanlov va jamiyat bosimi orqali fojiaga yetadi.

Umuman olganda, Tristan va Izolda haqidagi o'rta asr romanlari nafaqat o'rta asr adabiyotining rivojlanishiga, balki butun jahon adabiyotida fojiaviy muhabbat, shaxsiy erkinlik va jamiyat bilan shaxsiy ziddiyat mavzularining shakllanishiga katta hissa qo'shgan. Ushbu hikoya insoniy tuyg'ular, sadoqat, burch va sevgi kabi universal mavzularni o'zida mujassam etgan bo'lib, bugungi kunda ham o'z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bérout. *Tristan* (XII asr) – Fransiya.
2. Thomas of Britain. *Tristan* (XII asr) – Angliya.
3. Gottfried von Strassburg. *Tristan* (XII asr) – Germaniya.
4. Leo Tolstoy. *Anna Karenina* (1873–1877) – Rossiya.
5. Romeo and Juliet. William Shakespeare – Angliya, 1597.
6. Layla and Majnun. Nizami Ganjavi – XII asr, Fors.
7. Wuthering Heights. Emily Brontë – 1847, Angliya.
8. Farhod va Shirin. Alisher Navoi – XV asr, Movarounnahr.
9. Anna Karenina. Leo Tolstoy – 1873–1877, Rossiya.